

# ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΜΑΘΗΤΩΝ ΜΕ ΔΙΑΤΑΡΑΧΗ ΑΥΤΙΣΤΙΚΟΥ ΦΑΣΜΑΤΟΣ (ΔΑΦ)

---

**Πέτρος Γαλάνης**

*Δρ. Πανεπιστημίου Αθηνών*

*Δάσκαλος Ε.Α. (ΚΕΔΔΥ Δ' Αθήνας)*

# ΔΙΑΤΑΡΑΧΗ ΑΥΤΙΣΤΙΚΟΥ ΦΑΣΜΑΤΟΣ

---

# Ορισμός

Ο όρος ΔΑΦ περιγράφει ένα ευρύ φάσμα νευρο-αναπτυξιακών διαταραχών με 2 κοινά χαρακτηριστικά:

1. Τη διαταραγμένη κοινωνική αλληλεπίδραση, λεκτική και μη λεκτική επικοινωνία
2. Τα περιορισμένα ενδιαφέροντα και επαναλαμβανόμενα μοτίβα συμπεριφοράς

(American Psychiatrics Association, 2013)

## DSM-IV

### Διάχυτες Αναπτυξιακές Διαταραχές:

- Αυτιστική Διαταραχή
- Διαταραχή Asperger
- ΔΑΔ μη Προσδιοριζόμενη Αλλιώς (Άτυπος αυτισμός)
- Παιδική Αποδιοργανωτική Διαταραχή
- Διαταραχή Rett

## DSM-V

### Διαταραχή Αυτιστικού Φάσματος

Τρία επίπεδα σοβαρότητας, ανάλογα το βαθμό υποστήριξης που χρειάζεται το άτομο

# Χαρακτηριστικά - Ελλείψεις

- **Κοινωνικές δεξιότητες**
  - Αποφυγή κοινωνικής επαφής (σωματικής, βλεμματικής)
  - Έλλειψη ενδιαφέροντος για τους άλλους
  - Αδυναμία να μοιραστούν το ενδιαφέρον τους με άλλους (& joint attention)
  - Έλλειψη πρωτοβουλίας και ανταπόκρισης σε κοινωνικές συναλλαγές
  - Αδυναμία σύναψης φιλικών σχέσεων



- **Διαχείριση του συναισθήματος**

- Δυσκολία στην αναγνώριση των συναισθημάτων των άλλων (εκφράσεις προσώπου και σενάρια)
- Απαθείς ή ανάρμοστες με το περιβάλλον συναισθηματικές εκφράσεις
- Έλλειψη ενσυναίσθησης γνωστικού και κοινωνικού τύπου

## • **Επικοινωνία & προφορικός λόγος**

- Κάποια παιδιά με ΔΑΦ δεν αναπτύσσουν προφορικό λόγο, ή αυτός δεν έχει επικοινωνιακή λειτουργία
- Ηχολαλία
- Ασυνήθιστη προσωδία
- Δυσκολίες άρθρωσης
- Ελλείμματα στο μορφοσυντακτικό τομέα
- Ελλείψεις σε δεξιότητες συζήτησης, περιγραφές και διηγήσεις
- Αδυναμία να κατανοήσουν το χιούμορ, την ειρωνεία, τη μεταφορά (διαθέτουν έναν κυριολεκτικό τρόπο σκέψης)

- 
- Μίμηση
  - Προσοχή (& υπερεπιλεκτικότητα)
  - Παιχνίδι



- **Γνωστικές λειτουργίες:**

- 31% με **Δ.N.<70**
- 23% με **Δ.N.= 71-85**
- 46% με **Δ.N.>85**
- Ανεπαρκή ανάπτυξη μιας **«θεωρίας του νου»**
- Επιτελικές δυσλειτουργίες
- Κεντρική συνοχή



# Χαρακτηριστικά - Πλεονασμοί

- Στερεοτυπικές αντιδράσεις
- Εμμονικά ενδιαφέροντα
- Αντίσταση στην αλλαγή της ρουτίνας
- Προβλήματα συμπεριφοράς
- Ιδιαίτερες ικανότητες (χωρίς λειτουργική αξία)

# Επιδημιολογικά στοιχεία

Συχνότητα εμφάνισης: **1/68** (CDC, 2014)

Αναλογία αγοριών - κοριτσιών: **4-1**

Συννοσηρότητα:

**80%** με γλωσσικές, γνωστικές, μαθησιακές, ΔΕΠΥ

10% με χρωμοσωμικές ανωμαλίες

10% με ψυχιατρικές παθήσεις

**25%** με επιληψία

# Αιτιολογία

## Ισχυρές ενδείξεις

- Ο αυτισμός έχει **οργανική αιτιότητα**: οφείλεται σε βλάβη μιας συγκεκριμένης περιοχής ή συστήματος του εγκεφάλου
- Η κρίσιμη περίοδος για την ανάπτυξη του αυτισμού είναι **κατά τη διάρκεια της κύησης**
- Είναι **πολυ-παραγοντικό φαινόμενο**

## Επιβαρυντικοί παράγοντες

- **Κληρονομικοί παράγοντες:** Η ύπαρξη ενός δεύτερου παιδιού με αυτισμό στην οικογένεια
- **Ιατρικές παθήσεις:** Η συνύπαρξη κάποιας γενετικής, χρωμοσωμικής ανωμαλίας
- **Περιβαλλοντικοί παράγοντες:**
  - Η προχωρημένη ηλικία των γονέων
  - Η χρήση ουσιών από τη μητέρα και μολυσματικές ασθένειες κατά την περίοδο της κύησης
  - Η προωρότητα και το χαμηλό βάρος κατά τη γέννηση

# Διάγνωση

- Διάγνωση συνήθως στην ηλικία των 2-3 ετών μέσω διαγνωστικών κριτηρίων (DSM-V, ICD-10)
- Δυνατότητα ανίχνευσης από την ηλικία των 18 μηνών (M-CHAT)

# Αντιμετώπιση

- Πρώιμη παρέμβαση (πριν τα 4 έτη)
- Εντατική παρέμβαση: 25-30 ώρες/ εβδομάδα σε συνθήκες 1-1
- Παρέμβαση σε βάθος χρόνου: 2-3 έτη η εντατική παρέμβαση
- Παρεμβάσεις της Εφαρμοσμένης Ανάλυσης της Συμπεριφοράς

## Παρεμβάσεις και διδακτικές τεχνικές βασισμένες στην Εφαρμοσμένη Ανάλυση της Συμπεριφοράς

- Συνέπεια και σταθερότητα στην εκπαίδευση
- Συνδυασμός αυστηρά δομημένων και νατουραλιστικών προσεγγίσεων
- Συστηματική **βοήθεια** και σταδιακή απόσυρσή της για προώθηση της **αυτονομίας**
- Συστηματική παροχή **ενισχυτικών επακόλουθων** και χρήση προγραμμάτων ενίσχυσης
- Αλληπάλληλες **επαναλήψεις** που προάγουν την ταχύτερη πρόσκτηση και τη διατήρηση των δεξιοτήτων



## Εξατομικευμένο Εκπαιδευτικό Πρόγραμμα που καλύπτει σφαιρικά τις ανάγκες του παιδιού με ΔΑΦ

- Ανάλυση των στόχων σε μικρότερα βήματα
- Έμφαση στη διδασκαλία **επικοινωνιακών** δεξιοτήτων και στη μείωση των μη λειτουργικών μορφών συμπεριφοράς
- Έμφαση στη **γενίκευση** και διατήρηση των δεξιοτήτων στο φυσικό περιβάλλον
- **Εποικοδομητικές** δραστηριότητες καθόλη τη διάρκεια της παραμονής τους στο σχολείο


ΕΝΤΑΞΗ &  
ΔΙΑΦΟΡΟΠΟΙΗΜΕΝΗ  
ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ

---

- Τα παιδιά με ΔΑΦ αποδίδουν καλύτερα όταν εκπαιδεύονται (υπό προϋποθέσεις) στα ίδια πλαίσια με τους συνομηλίκους τους τυπικής ανάπτυξης (Lovaas, 2003)
- Η ένταξη εξετάζεται κατά περίπτωση, ανάλογα τις ανάγκες του ΕΕΠ του κάθε παιδιού
- Η απρογραμματίστη ένταξη παιδιών με ΔΑΦ στο γενικό σχολείο, όχι μόνο δεν εξυπηρετεί τις πραγματικές τους ανάγκες, αλλά επιβραδύνει και παρεμποδίζει την πρόοδό τους

## Προκλήσεις που σχετίζονται με τη διαταραχή του αυτισμού:

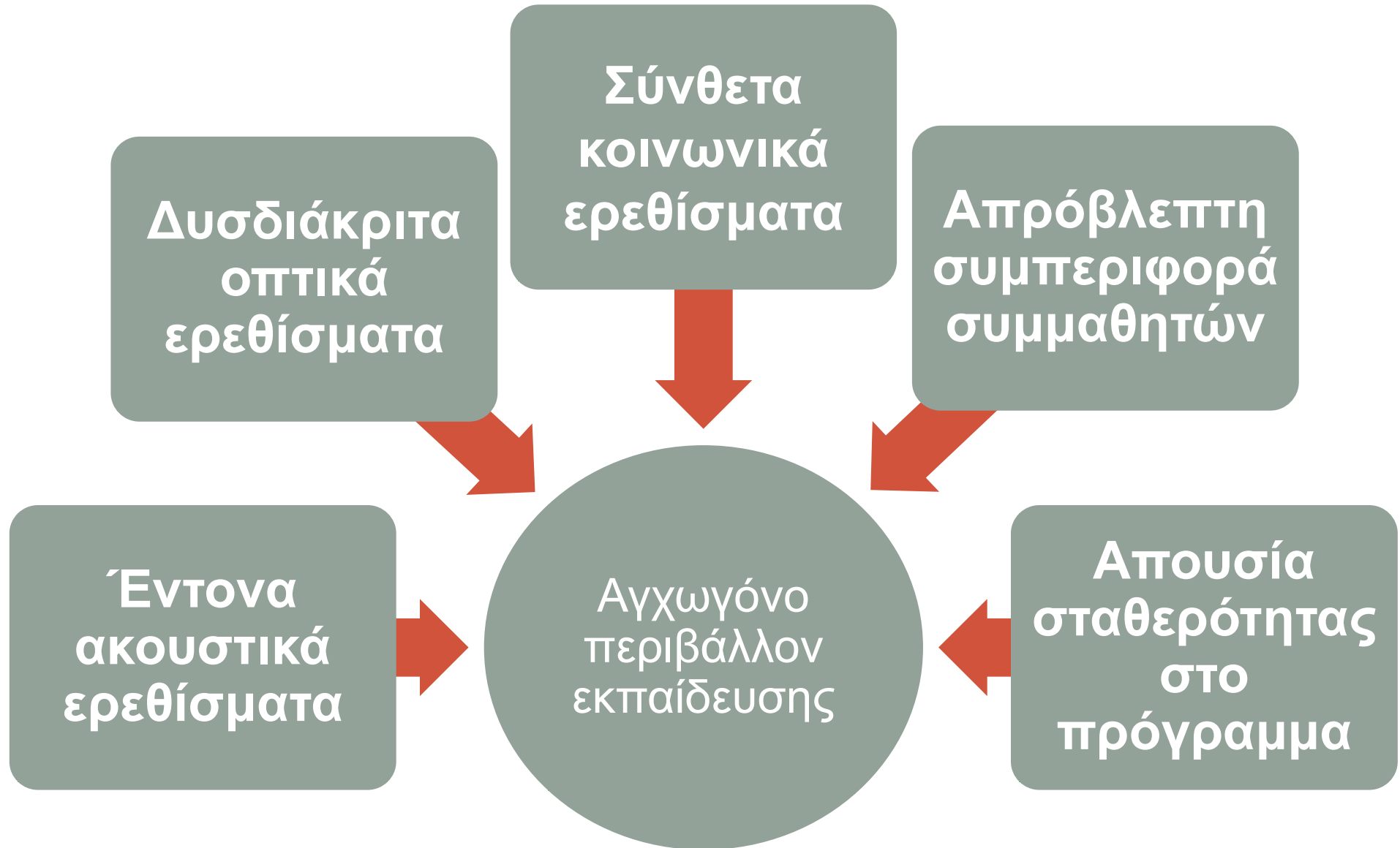
- Ελλείμματα σε δεξιότητες που απαιτούνται για τη μάθηση σε ομαδικό πλαίσιο, π.χ.:
  - Συγκέντρωση προσοχής
  - Απόκριση σε εντολές και ερωτήσεις
  - Μάθηση μέσω παρατήρησης
  - Ρυθμός εργασίας
  - Αυτονομία
- Μειωμένη επικοινωνιακή συμμετοχή

- 
- Ελλείμματα σε κοινωνικές και επικοινωνιακές δεξιότητες
  - Πλεονασμοί στη συμπεριφορά, όπως οι στερεοτυπίες/ηχολαλίες και τα εμμονικά ενδιαφέροντα → δυσκολεύουν την προσαρμογή

## Πιθανές προκλήσεις που σχετίζονται με το εκπαιδευτικό σύστημα:

- Απουσία κατάλληλης εκπαίδευσης & υποστήριξης του προσωπικού
- Απουσία ΕΕΠ - Απρόσφορο ΑΠΣ
- Πολυάριθμες τάξεις
- Έλλειψη χρόνου για παροχή εξατομικευμένης βοήθειας
- Απουσία του θεσμού του βοηθού δασκάλου

# Προκλήσεις που σχετίζονται με το περιβάλλον της εκπαίδευσης:





Παράγοντες που μεγιστοποιούν τα  
οφέλη της ένταξης




# Παράγοντες που σχετίζονται με το παιδί με ΔΑΦ

- Νοητικό δυναμικό
- Σοβαρότητα της διαταραχής
- Επίπεδο προσαρμοστικής συμπεριφοράς
- Προετοιμασία για ένταξη

## Παράγοντες που σχετίζονται με το δάσκαλο της τάξης

- Είναι θετικός στην ένταξη του μαθητή
- Έχει αυτοπεποίθηση
- Δεν έχει εργασιακή εξουθένωση
- Είναι δεκτικός σε συνεργασίες
- Είναι οργανωτικός αλλά και ευέλικτος
- Προγραμματίζει χρόνο για κοινωνική αλληλεπίδραση
- Διαμορφώνει θετική παιδαγωγική σχέση με τους μαθητές του

- 
- Μετέχει ενεργά στην εκπαίδευση του μαθητή
  - Παρέχει τακτικά βοήθεια και ενίσχυση
  - Διαχειρίζεται τα προβλήματα συμπεριφοράς με θετικό τρόπο
  - Παρέχει σαφείς οδηγίες, προσαρμόζοντας το επίπεδο του λόγου του
  - Εφιστά συχνά, αλλά διακριτικά, την προσοχή του παιδιού με ΔΑΦ

## Παράγοντες που σχετίζονται με την εκπαιδευτικό ΠΣ

- Έχει εκπαιδευτεί στην αντιμετώπιση της ΔΑΦ και στις παιδαγωγικές της ένταξης
- Είναι δημιουργική και με φαντασία
- Της παρέχεται εποπτεία
- Γνωρίζει το μαθητή και τον τρόπο μάθησής του
- Παρέχει βοήθεια σε όλους τους τομείς (& κοινωνικής αλληλεπίδρασης και παιχνιδιού)
- Υποστηρίζει διακριτικά το μαθητή
- Προγραμματίζει την απόσυρσή της

# ΜΕΛΕΤΗ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗΣ

---

# Χαρακτηριστικά του παιδιού

- Ο Κωνσταντίνος είναι μαθητής της Δ' τάξης του δημοτικού σχολείου και έχει διάγνωση ΔΑΦ
- Το νοητικό του δυναμικό κυμαίνεται στα πλαίσια της οριακής νοημοσύνης
- Στον προφορικό λόγο χρησιμοποιεί απλές στη δομή τους προτάσεις, αλλά δυσκολεύεται σε περιγραφές και διηγήσεις και έχει σημαντικές ελλείψεις σε επίπεδο λεξιλογίου
- Υποστηρίζεται 6 ώρες την εβδομάδα από εκπαιδευτικό παράλληλης στήριξης

- Χρειάζεται υπενθύμιση προκειμένου να βγάξει τα σωστά βιβλία από την τσάντα
- Η προσοχή του διασπάται κατά τη διάρκεια του μαθήματος
- Δεν απαντά σε ερωτήσεις που ο δάσκαλος απευθύνει σε ολόκληρη την τάξη
- Δεν σηκώνει το χέρι για να ζητήσει την άδεια να πει ή να κάνει κάτι

- Στην κατανόηση της ανάγνωσης και στα μαθηματικά η επίδοσή του είναι ανάλογη μαθητών που φοιτούν στη Β' τάξη
- Αδυνατεί να παραγγείλει μόνος του από το κυλικείο
- Δεν λαμβάνει πρωτοβουλίες για αλληλεπίδραση με τους συμμαθητές του
- Δεν μετέχει σε ομαδικά παιχνίδια



# 1. Χρειάζεται υπενθύμιση προκειμένου να βγάλει τα σωστά βιβλία από την τσάντα

- Οπτικά βοηθήματα ως υπενθύμιση για όλη την τάξη, αναρτημένα σε πίνακα στον τοίχο. Οι εικόνες κολλημένες με Velcro ώστε να αλλάζει τη σειρά τους ο δάσκαλος ή κάποιος μαθητής, ανάλογα το πρόγραμμα της ημέρας.
- Ο δάσκαλος εφιστά την προσοχή των μαθητών στον πίνακα, π.χ. «Είναι ώρα για μαθηματικά, κοιτάξτε τι πρέπει να βγάλετε από την τσάντα»
- Έπαινος για όλη την τάξη και ατομικά

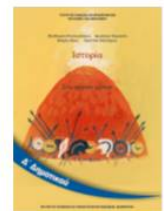
Γλώσσα



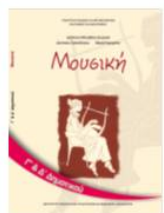
Μαθηματικά



Ιστορία



Μουσική



Βάζω στο θρανίο

## 2. Η προσοχή του διασπάται κατά τη διάρκεια του μαθήματος

- Τοποθέτηση του μαθητή μακριά από διασπαστικά ερεθίσματα, κοντά στην έδρα και κοντά σε μαθητές που λειτουργούν ως «πρότυπα συμπεριφοράς»
- Τακτικές διακριτικές επιστάσεις της προσοχής
- Συχνός έπαινος για όλη την τάξη και ατομικά

- Οπτική υπενθύμιση της συμπεριφοράς



- Πρόγραμμα αυτο-αξιολόγησης



Προσέχω στο μάθημα

Κυκλώνω αυτό που ταιριάζει:

**0**

Δεν  
πρόσεχα  
καθόλου

**1**

Πρόσεχα  
λίγο

**2**

Πρόσεχα  
αρκετά

**3**

Πρόσεχα  
πολύ

Έχει κυκλώσει τον ίδιο αριθμό ο δάσκαλος; Αν ναι κερδίζω  
ακόμα 2 πόντους. Συνολικά έχω κερδίσει .... πόντους  
Όταν συγκεντρώσω ... πόντους μπορώ να παίξω ...  
στον Η/Υ

Γαλάνης (υπό έκδοση)

### 3. Δεν απαντά σε ερωτήσεις που ο δάσκαλος απευθύνει σε ολόκληρη την τάξη

- Ο δάσκαλος θέτει κάποιες ερωτήσεις κατά τη διάρκεια του μαθήματος που να είναι σε θέση να απαντήσει ο Κωνσταντίνος
- Την ώρα που διατυπώνει την ερώτηση κάνει βλεμματική επαφή με το μαθητή (ή/και χτυπά διακριτικά το θρανίο του)
- Ενισχύει μέσω επαίνου και συστήματος ανταλλάξιμων αμοιβών, βάσει συμβολαίου

## Συμβόλαιο

Σήμερα, Δευτέρα 8 Απριλίου ο μαθητής .....  
και ο δάσκαλος ..... συμφωνούν:

Ο μαθητής σε κάθε μάθημα θα πρέπει να σηκώνει το χέρι και να απαντά σε **2** τουλάχιστον ερωτήσεις που ο δάσκαλος κάνει σε όλους τους μαθητές της τάξης.



Για κάθε ερώτηση που απαντά θα κερδίζει ένα ✓. Όταν μαζέψει **10** ✓ ο δάσκαλος θα του δώσει μια κάρτα “Rabbits” για τη συλλογή του

Υπογραφή δασκάλου

Υπογραφή μαθητή

✓	✓	✓		

- Η εκπαιδευτικός της ΠΣ (όταν είναι διαθέσιμη) μπορεί να του υπαγορεύει χαμηλόφωνα την απάντηση
- Σε ομαδικές εργασίες οι συμμαθητές του Κωνσταντίνου του αναθέτουν να διαβάσει/ πει την απάντηση σε ολόκληρη την τάξη



## 4. Δεν σηκώνει το χέρι προκειμένου να πει ή να κάνει κάτι

- Οπτική υπενθύμιση στο θρανίο του
- Υπενθύμιση από την εκπαιδευτικό της ΠΣ
- Ενίσχυση



Σηκώνω το χέρι για να πω μάθημα

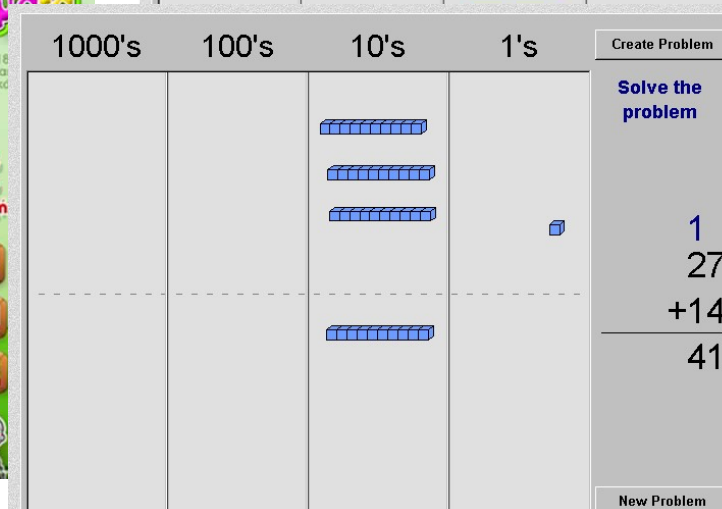
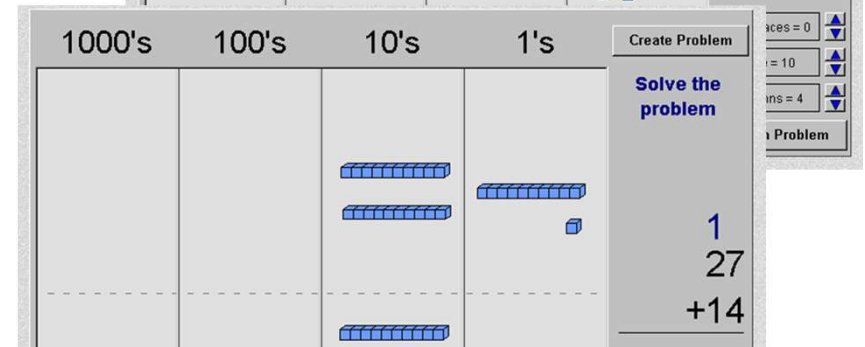
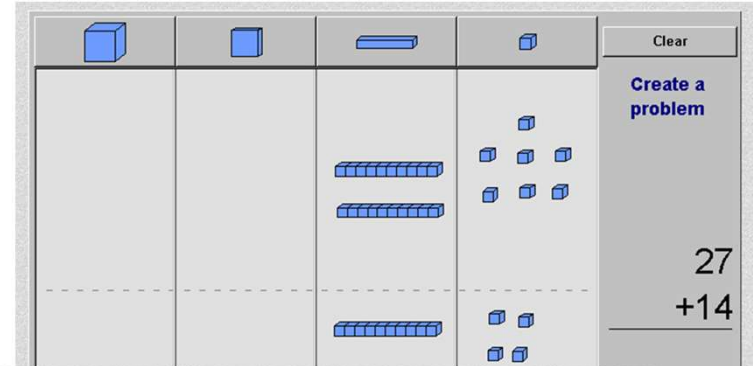
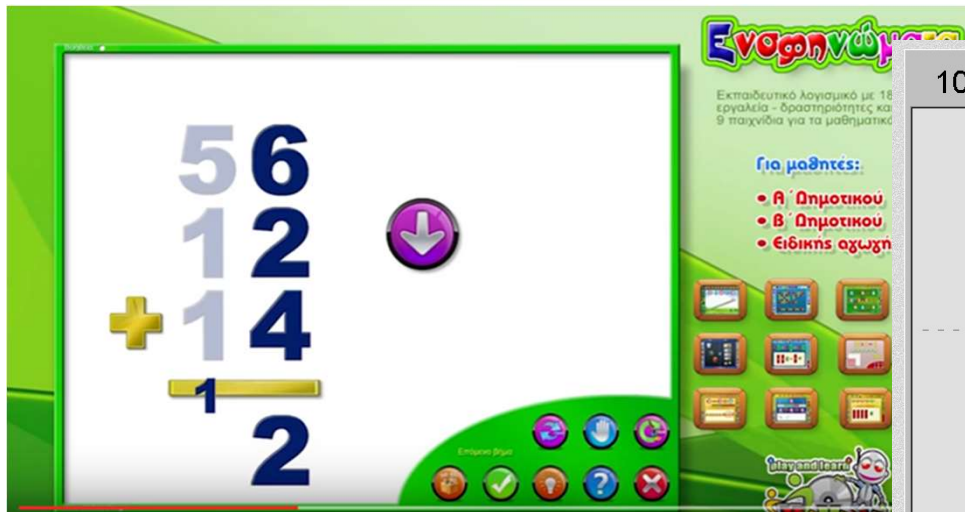
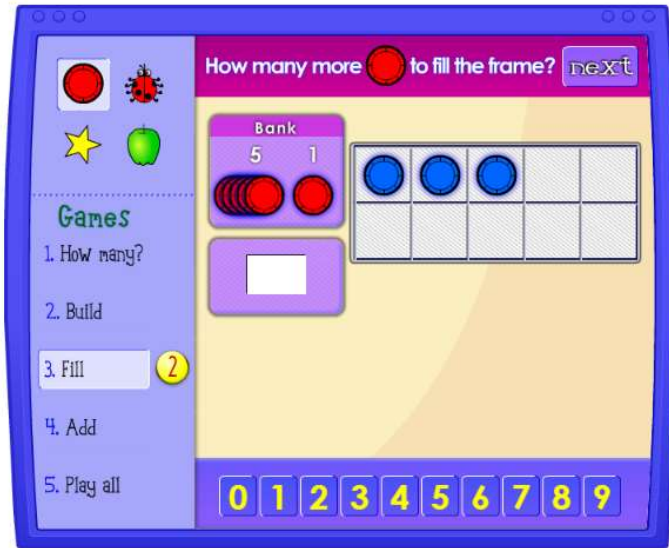
## 5. Στην κατανόηση της ανάγνωσης η επίδοσή του είναι ανάλογη μαθητών που φοιτούν στη Β' τάξη

- Ο δάσκαλος υπογραμμίζει τις λέξεις-κλειδιά του κειμένου στο βιβλίο του Κωνσταντίνου
- Παρεμβάλλει ερωτήσεις κατανόησης κατά τη διάρκεια της ανάγνωσης, για τα σημαντικά σημεία (που έχουν υπογραμμιστεί)
- Παρέχει περισσότερο χρόνο στο μαθητή να διαβάσει το κείμενο
- Θέτει στον Κωνσταντίνο ερωτήσεις κατανόησης κλειστού τύπου (ναι-όχι), ή με μονολεκτική απάντηση
- Αντικαθιστά κάποιες ασκήσεις του βιβλίου με ασκήσεις κατανόησης κειμένου:
  - Πολλαπλής επιλογής
  - Σωστού – λάθους

## 6. Στα μαθηματικά το επίπεδό του είναι ανάλογο μαθητών που φοιτούν στην Β' τάξη

- Εκτελεί τις ασκήσεις γεωμετρίας του βιβλίου της τάξης του με τη βοήθεια συμμαθητή του
- Εκτελεί πράξεις με κομπιουτεράκι
- Αναλαμβάνει περισσότερα καθήκοντα βοηθού δασκάλου κατά τη διάρκεια των μαθηματικών
- Έχει ΠΣ στο μάθημα των μαθηματικών
- Δουλεύει σε διαφορετικούς διδακτικούς στόχους

- Δουλεύει σε φύλλα εργασίας, με απτικό υλικό και στον Η/Υ με τη βοήθεια της ΠΣ



## Ενδεικτικά δωρεάν sites για μαθηματικά

- <https://eu.ixl.com/math/>
- <http://nlvm.usu.edu/en/nav/vlibrary.html>
- <https://www.mathsisfun.com/>
- <http://illuminations.nctm.org/>
- <http://www.ictgames.com/>
- <http://www.teacherled.com/>

- Χρησιμοποιεί τα βιβλία “Easy to read” των μαθηματικών Α' & Β' τάξης

55

Πρόσθεση και αφαίρεση διψήφιων αριθμών



Υπολόγισε πόσα λεπτά έχουν μέσα τα πορτοφόλια.

1



$$10 + 10 + 10 = \dots$$



$$20 + 10 = \dots$$



$$10 + 10 + 20 = \dots$$



$$20 + 20 = \dots$$

57B

Επαναληπτικό μάθημα



Γράψε τους αριθμούς που λείπουν.

1

4	40
+2	+20
.....	.....

3	30
+2	+20
.....	.....

2	20
+2	+20
.....	.....

3	30
+3	+30
.....	.....

1	10
+3	+30
.....	.....

5	50
+2	+20
.....	.....

## 7. Αδυνατεί να παραγγείλει μόνος του από το κυλικείο

- Ανάλυση έργου και διδασκαλία αλυσιδωτών αντιδράσεων (διδάσκουμε ένα-ένα τα βήματα)
- Πρόγραμμα αυτό-απασχόλησης, αρχικά με εικόνες και φράσεις και αργότερα μόνο με φράσεις





## Ψωνίζω στο κυλικείο

1	Παίρνω το πορτοφόλι από την τσάντα	✓
2	Πηγαίνω στο κυλικείο	✓
3	Περιμένω στη σειρά μου	
4	Όταν η κυρία Μαρία με ρωτήσει τι θέλω, απαντώ: «Θέλω κουλούρι και χυμό»	
5	Δίνω τα χρήματα	
6	Παίρνω τα ρέστα και τα βάζω στο πορτοφόλι	
7	Παίρνω το κουλούρι και το χυμό	
8	«Ευχαριστώ»	
9	Ακολουθώ τους φίλους μου στην αυλή	
10	Τρώω μαζί τους	



## 8. Δεν λαμβάνει πρωτοβουλίες για αλληλεπίδραση με τους συμμαθητές του

- Κατ' ευκαιρία διδασκαλία (Η δασκάλα αξιοποιεί πρωτοβουλίες του παιδιού προκειμένου να διδάξει νέες επικοινωνιακές δεξιότητες)
- Η εκπαιδευτικός της ΠΣ παρείχε λεκτικά πρότυπα προς μίμηση μέσα στην τάξη ή στο διάλειμμα (π.χ. «σε ποια σελίδα είμαστε;», «τι ομάδα είσαι;», «κοίτα τι έφτιαξα» – το παιδί επαναλαμβάνει απευθυνόμενος σε συμμαθητή του)
- Αρχικά ενισχύονται οι κατευθυνόμενες και αργότερα οι ανεξάρτητες πρωτοβουλίες μέσω επαίνου και ενός συστήματος ανταλλάξιμων αμοιβών

# Παραδείγματα συστημάτων ανταλλάξιμων αμοιβών



## 9. Δεν μετέχει σε ομαδικά παιχνίδια

- Η εκπαιδευτικός της ΠΣ ή ο δάσκαλος της τάξης οργανώνουν σε ένα διάλειμμα ένα ομαδικό παιχνίδι και βοηθούν τον Κωνσταντίνο να μετέχει
- Επιλέγουν 2-3 δεκτικούς συμμαθητές, ή μαθητές που «συμπαθούν τη δασκάλα». Δεν τους αναγκάζουν.
- Τους ζητούν να παίξουν λίγα λεπτά και τους επαινούν συχνά.
- Η διαδικασία πρέπει να γίνεται με διασκεδαστικό τρόπο.
- Σκοπός είναι τα παιδιά να θέλουν να ξανάρθουν να παίξουν με τον Κωνσταντίνο.

## Παραδείγματα παιχνιδιών

- Παίρνουμε ιδέες από τα παιχνίδια των παιδιών στο διάλειμμα:
  - Πρόσωπο-ζώο-πράγμα
  - Πέτρα-ψαλίδι-χαρτί
  - Uno
  - Τάπες
  - Παιχνίδια με μπάλα
  - Κρυφτό, κυνηγητό
  - Χαλασμένο τηλέφωνο

Ευχαριστώ

petros.galanis@gmail.com